

SPOREN VAN HERINNERING

nr. 02
December
2011

BELGIQUE - BELGIË
P.P.
BRUXELLES X
1/9464

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

EEN UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

| DRIEMAANDELIJKS | JAARGANG 1 | NR.2 | OKTOBER-DECEMBER 2011
| AFGIFTEKANTOOR: BRUSSEL X | ERKENNINGNUMMER SPOREN VAN HERINNERING: P602292

INHOUDSOPGAVE

ACTUALITEIT

De conferentie van het
Mostar Friedensprojekt
te Potsdam p.2

VRAAGSTUK

De vervolging
van de joden in België –
een nieuw paradigma? p.5
+ Pedagogische toepassing
p.8

UITGEDIPT

De *Niños* in België.
Kinderen op
de vlucht voor de
Spaanse Burgeroorlog p.10
+ Pedagogische toepassing
p.14

BELEID

Dirk Lagast - Vijf vragen
voor Pascal Smet p.17

VARIA p.19

Verantwoordelijk uitgever
Baron Paul Halter
vzw Auschwitz in Gedachtenis
Huidevettersstraat 65 - 1000 Brussel

© Stichting Auschwitz

ACTUALITEIT

↑
Ravensbrück. Op de voorgrond,
de pletwals die voor de straffen diende.
Op de achtergrond, het crematorium.

De conferentie van het *Mostar Friedensprojekt* te Potsdam

— Het *Mostar Friedensprojekt* organiseerde dit jaar
een vijfdaags congres rond herinnering met partners uit
21 Europese landen. → Zie p. 2

De conferentie van het Mostar Friedensprojekt te Potsdam

— **Bedoeling van dit internationaal congres was te discussiëren over de verschillen en gelijkenissen tussen Europese herinneringsculturen en de mogelijkheden tot uitwisseling na te gaan.** Frédéric Crahay bespreekt de nieuwe perspectieven die dit project opent en gaat ook in op de praktische hindernissen.

Van 5 tot 10 mei 2011 vond in Potsdam, nabij Berlijn, een internationale conferentie plaats over Europese herinneringscultuur in de 21e eeuw. Het centrale thema betrof de vraag hoe de herinnering gedeeld en aangeleerd kan worden. De conferentie genoot de steun van het *Europe for Citizens Program* van de Europese Commissie en van het Land Brandenburg. Het evenement werd georganiseerd door het *Mostar Friedensprojekt*, een niet-gouvernementele organisatie, die in 1994 werd opgericht met het doel het publiek op lokaal en regionaal niveau te sensibiliseren voor de politieke, sociale en burgerlijke ontwikkeling in Europa⁽¹⁾.

Het *Mostar Friedensprojekt* streeft ernaar verschillende deelnemers van de Europese herinneringscultuur samen te brengen, zodat ze hun specifieke ervaringen op het lokale niveau met elkaar kunnen delen. De diverse vertegenwoordigers houden zich permanent bezig met herinnering en geschiedenis in hun nationale en regionale context en maken zelf deel uit van het Europese herinneringslandschap.

Om de reikwijdte van deze conferentie te vatten, is een beknopte schets van de verschillende deelnemers nodig. Afkomstig uit verschillende Europese landen, en onderling verbonden door hun ervaringen op het vlak van de herinnering, zijn deze organisaties al bij al zeer gevarieerd. Het betreft musea, stichtingen, universiteiten en natuurlijk ook

vertegenwoordigers van herinneringsplaatsen, zoals Belzec, Majdanek of Jasenovac, om de bekendste te vernoemen. Meer dan zeventig organisaties en musea werden op deze manier rond de gesprekstafel uitgenodigd⁽²⁾. De Stichting Auschwitz van Brussel en het Museum van het Verzet en van de Concentratiekampen van het Fort van Hoi werden uitgenodigd om België te vertegenwoordigen.

De conferentie spitste zich toe op een probleemstelling die tot één vraag samengebond kan worden: in welke mate is de idee van een «Europese herinneringscultuur» realistisch? Tot op welk niveau is samenwerking mogelijk? Dit was een omvangrijke vraag voor een conferentie die toch slechts vijf dagen duurde, en hoewel men op een

groot aantal deelnemers kon rekenen, leek het vinden van een antwoord een overmoedige, zelfs onmogelijke opgave. Anderzijds was de vraagstelling voor alle deelnemers relevant - en hoe dan ook moet men wel ergens beginnen.

Naast de inherente moeilijkheid die de vraagstelling met zich meebracht, stelde zich een tweede probleem: de wezenlijke kloof die de Westerse herinneringscultuur van de herinneringscultuur in Oost-Europa scheidt. Uiteraard heeft elk Europees land zijn eigenheid en hebben er zich wezenlijk verschillende gebeurtenissen afgespeeld in bijvoorbeeld België, Nederland en Frankrijk. Maar wat deze laatstgenoemde landen vooral onderscheidt van de Oost-Europese landen, is wat er zich *na* de oorlog heeft afgespeeld. De herinnering van het nationaal-socialisme werd op verschillende manieren behandeld in de Europese landen. Vooral de communistische landen legden een staatsherinnering op die maar weinig ruimte liet voor wetenschappelijk werk buiten de partij-orthodoxie. Deze situatie bleef duren tot het begin van de jaren '90, het ogenblik waarop het communistische blok uiteenviel. Ook mag men niet vergeten dat de archieffondsen die zich in die landen bevonden moeilijk of helemaal niet toegankelijk waren voor Westerse onderzoekers.

Aan de hand van debatten en workshops, gingen de deelnemers dieper in op evolutie van een «Europese herinnering/her-

De conferentie spitste zich toe

op een probleemstelling die

tot één vraag samengebond

kan worden: in welke mate

is de idee van een “Europese

herinneringscultuur”

realistisch? Tot op welk niveau

is samenwerking mogelijk?

© Stichting Auschwitz

← Dr. Markus Rebitschek van het *Mostar Friedensprojekt* en Dr. Ljiljana Radonic van de Universiteit van Wenen.

inneringscultuur». Daarbij ging bijzondere aandacht naar de wijze waarop de verschillende Europese landen met hun verleden omgingen en naar de manier waarop er na 1945 in Oost-Europa werd omgegaan met de herinneringscultuur. Dit deed ook de vraag rijzen of, en in welke mate, de herinneringscultuur doorheen de tijd geëvolueerd is.

Het verloop van de conferentie

Voor het begin van het groepswork woonden de deelnemers de uiteenzettingen bij van twee onderzoekers (uit Duitsland en Oostenrijk), die gespecialiseerd zijn in herinneringskwessies. De eerste spreker was Dr. Matthias Heyl, historicus en verantwoordelijke van het pedagogische departement van KZ Ravensbrück. Hij is tevens auteur, co-auteur en uitgever van talrijke artikels en publicaties over de sociale en educatieve aspecten van de geschiedenis van de NS-misdrijven. Zijn spreekbeurt, «*Sharing Conflict memories – Coping with the past*» (Herinneringen over conflicten uitwisselen – Het verleden in de ogen kijken) benadrukte de delicate problematiek van de herinneringseducatie en de invloed die deze kan hebben op een gediversifieerd publiek. Op de vraag of men de verschillende studiecentra, bibliotheken en archieven die zich over de herinnering van een bepaalde historische periode buigen, moet samensmelten tot een soort regionaal supercentrum⁽³⁾, gaf

Dr. Heyl een dubbel antwoord. «Door het verdwijnen van de getuigen krijgen sommige studie- of herinneringscentra het financieel steeds moeilijker. Bijgevolg nemen professionele musea steeds vaker het voortouw, dank zij de uitgebreide middelen die ze van nationale of regionale overheden krijgen. Dit is een onvermijdelijke en noodzakelijke tendens. Daarbij moet men echter vermijden dat één centrum 'zijn waarheid' oplegt en zo een soort monopolie van de herinnering creëert».

De tweede spreker was dr. Ljiljana Radonic, van de universiteit van Wenen, met «*Europe between shared Memory Standards and divided Memory*» (Europa tussen gemeenschappelijke normen van herinnering en verdeelde herinnering). Zij stelde deze problematiek voor aan de hand van het voorbeeld van het kamp van Jasenovac, in het huidige Kroatië. Dit kamp is een plaats van martelaarschap voor alle inwoners van het voormalige Joegoslavië, maar is tezelfdertijd de plaats waar Serviërs, Joden en Roma geleden hebben en waar de Kroaten (onder het Ustasha regime) ontelbare wreedheden begingen. Hoe kan men deze twee uitersten op een waardige manier verenigen in die ene plaats, en daarbij de spanningen die ook vandaag nog tastbaar zijn tussen Serviërs en Kroaten in acht nemen?

Deze voorbeelden leiden ons tot de centrale vraag: hoe kunnen we een Europese herinneringscultuur tot stand brengen? Om

tot een bevredigend antwoord op deze vragen te komen werd de groep in drie kleinere werkgroepen verdeeld. Elke groep werkte rond een specifiek thema: de ongekende herinneringsplaatsen in niet-stedelijke omgevingen, innovatie via nieuwe media en door de educatie binnen en buiten de lessen en de jeugdwerking van 'generatie 21'. Wij zullen hier elk van deze thema's behandelen door middel van een voorbeeld dat tijdens de conferentie aan bod kwam.

De werkgroep die zich over het thema van de ongekende herinneringsplaatsen boog, behandelde ook de meest concrete onderwerpen. Hier keerde inderdaad steeds dezelfde vraag terug: welk monument of welke herinneringsplaats moet men redden en met welke middelen? We kunnen hier het voorbeeld aanhalen van de vertegenwoordiger van het Comité dat zich het lot van het voormalige concentratiekamp Uckermark heeft aangetrokken. Het gaat hier om een

Vervolg op p.4 →

(1) Oorspronkelijk hield het *Mostar Friedensprojekt*, zoals zijn naam laat vermoeden, zich bezig met humanitaire projecten in Bosnië-Herzegovina.

(2) Waarvan een vijftigtal effectief de verplaatsing naar Postdam heeft gemaakt. De volledige lijst van de uitgenodigde deelnemers is terug te vinden op www.mostar-friedensprojekt.de

(3) Zoals dit het geval zal zijn voor het nieuwe museum Kazerne Dossin te Mechelen, voorzien voor juni 2012, en het Centre de Mémoire te Bastenaken, voorzien voor 2013-2014. Zie: *Le Soir* van maandag 19 september 2011.

→ Vervolg van p.3

bijkamp van het beruchte vrouwenconcentratiekamp van Ravensbrück, dat zich op ongeveer 100 km ten noorden van Berlijn bevindt. Het bijkamp werd geopend in mei 1942 en diende om jonge meisjes en jongens in op te sluiten (Ravensbrück werd vooral voorbehouden voor volwassenen)⁽⁴⁾. Van januari tot maart 1945 werd het bijkamp uit 'noodzaak' als uitroeiingcentrum gebruikt. Na de oorlog werd Uckermark bezet door het Russische leger en volledig heraangelegd. Op het einde van de Koude Oorlog werd het kamp verlaten. Sindsdien is het kamp verwaarloosd en valt het steeds meer ten prooi aan de natuur⁽⁵⁾. Het zou tot de jaren '70 duren vooraleer het kamp officieel als concentratiekamp werd erkend. Sinds 1997 ijvert een lokaal comité voor de klassering van de site, zodat ook dit bijkamp van Ravensbrück voor het grote publiek kan worden opengesteld. In afwachting heeft het Comité een wandeling uitgestippeld op de site van het voormalige bijkamp en dit in alle illegaliteit, aangezien de site normaal gezien verboden terrein is.

Een tweede voorbeeld situeert zich in Oostenrijk. Dr. Andreas Meislinger, van de *Österreichischer Gedenkdienst*, legde ons de vraag voor wat er dient te gebeuren met het geboortehuis van Adolf Hitler, dat onlangs werd opgekocht door de gemeente van Branau am Inn. Moet het een plaats van herinnering worden (met het gevaar dat de plek een bedevaartsoord wordt voor nostalgici van het Derde Rijk)? Moet er een gedenkplaat op het huis komen? Moet het afgebroken worden? Of moet men er helemaal niets mee doen? De vraag bleef open.

De tweede werkgroep boog zich over een heel andere problematiek, namelijk die van de communicatiemiddelen. Kan men de herinneringsboodschap aan de (hoofdzakelijk jonge) mensen op een meer effectieve en inspirerende manier overbrengen? Er is duidelijk geen gebrek aan communicatiemiddelen: Facebook, LinkedIn, Netlog en Twitter zijn op dit ogenblik de bekendste en meest gebruikte. Zij zouden mogelijk aangewend kunnen worden om een memoriaal project in de kijker te zetten. Een ander, veel gebruikt internetinstrument, waarmee gege-

Op de vraag in welke mate

men tot een Europese

herinneringscultuur kan

komen, is geen eenduidig

antwoord mogelijk. Als er

al iets duidelijk is geworden

tijdens dit grote intra-Europese

gebeuren, dan is het wel dat

de herinneringseducatie een

mozaïek met veel verschillende

kleuren is.

vens kunnen worden teruggevonden over historische kwesties, is natuurlijk Wikipedia. Andere versies, zoals Milpedia (een militair naslagwerk) en Artcyclopedia (een kunstnaslagwerk), kenden slechts een wisselend succes. Zou het nuttig zijn om een soort Memopedia te ontwerpen, die alle thema's en projecten aangaande herinneringseducatie zou verzamelen? Blijft de vraag hoe men de inhoudelijke correctheid van de aangeboden informatie kan garanderen en hoe men de problemen van de copyrights kan aanpakken.

De derde en laatste werkgroep interesseerde zich voor de opvoeding van de jongeren in de 21^e eeuw, binnen of buiten het officiële onderwijs. Hoe kan men deze jongeren motiveren en hoe kan men ze zover krijgen dat ze de juiste vragen stellen? Ten slotte, hoe vermijdt men dat het tot nu toe volbrachte werk in de vergetelheid zou raken, rekening houdend met het feit dat de toekomstige generaties geen rechtstreekse getuigen meer zullen kennen?

Conclusies

Het doel van de conferentie was de tendensen in de Europese herinnering en/of de herinneringsculturen te analyseren. De herinnering aan het nationaalsocialisme uit zich in de Europese landen op verschil-

lende manieren. In enkele van deze landen bevindt die herinneringscultuur zich slechts in een beginfase, voornamelijk door de belemmering van het vrije onderzoek in de voormalige Sovjet-Unie (in het bijzonder tijdens de stalinistische periode na de Tweede Wereldoorlog). In die landen werd de herinneringscultuur door de overheid gedirigeerd en in sommige gevallen ook onderdrukt.

Op de vraag in welke mate men tot een Europese herinneringscultuur kan komen, is geen eenduidig antwoord mogelijk. Als er al iets duidelijk is geworden tijdens dit grote intra-Europese gebeuren, dan is het wel dat de herinneringseducatie een mozaïek met veel verschillende kleuren is. Ondanks de uiteenlopende nationale geschiedenissen en de overvloed aan concepten en werkwijzen was de conferentie van het *Mostar Friedensprojekt* een zeer geslaagde en nuttige ontmoetingsplaats. Anderzijds bemoeilijkt het verlangen om alle projecten beter te leren kennen een meer diepgaand debat. Tot slot was ook de omgangstaal een bijkomende hindernis. Aangezien het Engels in Europa en de wereld het statuut van lingua franca heeft verworven, zullen we wellicht via die taal toegang krijgen tot de archieven in de Oost-Europese landen, vooral door het werk van Slovaakse, Tsjechische, Poolse en Kroatische onderzoekers, om er maar enkele te noemen. Hun bijdrage tot een beter begrip van het genocidale proces in Oost-Europa zal de volgende jaren ongetwijfeld doorslaggevend zijn. Het belang van de taalkwestie zal ook blijken bij Europese lange termijnprojecten, zoals de Task Force (waarvan België voorzitter zal zijn van maart 2010 tot maart 2013) en het overkoepelende archiefproject EHRI. ■

Frédéric Crahay

Historicus, VZW Auschwitz in Gedachtenis

(4) Simone Erpel, *Das "Jugendschutzlager" Uckermark als Vernichtungslager*. In: Katja Limbacher, Maïke Merten, Bettina Pfefferle, *Das Mädchenkonzentrationslager Uckermark*, Münster, Unrast-Verlag, p. 215-233.

(5) Zie de foto's op de site van de Stichting Auschwitz: http://www.auschwitz.be/evenals_op_www.gedenkort-kz-uckermark.de

© SOMA - Brussel, beeld nr. 28454

←
Razzia door
de Duitsers in de
Hallen in Brussel,
1940-1945.

DE VERVOLGING VAN DE JODEN IN BELGIË

Een nieuw paradigma?

— Onlangs benaderde Insa Meinen met het boek **'De Shoah in België' de jodenvervolging in ons land vanuit een nieuwe invalshoek.** Fabian Van Samang belicht in dit artikel enkele kernpunten van haar studie en opent het debat met een tweede vakspecialist, Lieven Saerens⁽¹⁾.

Toen het Duitse leger in mei 1940 de Belgische grens overstak, leefden er naar schatting 57.000 joden in het land. Ze waren geconcentreerd in een paar grote steden – in hoofdzaak in Antwerpen en in Brussel, maar ook in Charleroi, Luik en enkele kleinere locaties⁽¹⁾. Kort na de Duitse zege werden België en Noord-Frankrijk onder een militair bestuur (*Militärverwaltung*) geplaatst, geleid door de Duitse generaal Alexander Von Falkenhausen. De joodse bevolking werd meteen onderworpen aan een resem discriminerende verordeningen: van de registratieplicht (28 oktober 1940), over de confiscatie van bezittingen (mei 1941) en de stempel 'JOD/JUIF' op de identiteitskaart (juli 1941)

tot het dragen van de gele ster (mei 1942). Nadat ze in januari 1942 als dwangarbeiders waren ingezet voor de constructie van de *Atlantikwall* werden joden in de tweede helft van datzelfde jaar massaal naar Auschwitz-Birkenau gedeporteerd. Toen de oorlog voor België in september 1944 eindigde waren 25.257 joden weggevoerd. Slechts 1.205 van hen (4,77 %) keerden terug.

Veel aandacht voor het lot van de in België wonende joden was er na de Tweede Wereldoorlog niet. Omdat er tijdens de repressie weinig of geen oog was voor de jodenvervolging en tot de jaren tachtig geen NS-kopstukken werden berecht die zich specifiek met de joodse kwestie in België bezig hadden gehouden, haalde de Shoah

nauwelijks de media. Bovendien bleef het politieke klimaat lange tijd onstabiel en had de oorlog diepe wonden geslagen in kringen van collaboratie en verzet - het lot van een vervolgte minderheid werd bijgevolg naar het achterplan verschoven. Daarin kwam verandering toen Maxime Steinberg (ten dele in samenwerking met Serge Klarsfeld) zijn studieresultaten in enkele alom geprezen historische analyses (*Dossier Bruxelles-Auschwitz; L'étoile et le fusil, 4 delen*) aan het grote publiek voorstelde. Bijkomend onderzoek, zoals dat naar de 'Vereniging van de Joden in België', onder redactie van Rudi Van Doorslaer en Jean-Philippe Schreiber, vulden het zich stilaan vormende beeld aan. In 2000 publiceerde de Leuvense historicus Lieven Saerens een zeer grondig onderzoek naar de houding van Antwerpen tegenover de lokale joodse gemeenschap in de periode 1880-1944. Daarin benadrukte hij dat de deportatie van de Antwerpse joden méé mogelijk was gemaakt door de medewerking van de lokale bestuurders⁽³⁾. Hoewel hij dat niet zo had voorzien, sloot hij daarmee aan bij een trend in de internationale beeldvorming van de Shoah, die de verantwoordelijkheid voor de jodenuitroeiing niet langer uitsluitend bij de NS-top legde, maar ze ook toewees aan zeer brede en diverse maatschappelijke sub-

Vervolg op p.6 →

(1) De auteur wenst Lieven Saerens en Insa Meinen nadrukkelijk te bedanken voor hun medewerking aan dit artikel.

(2) Griffioen, P. en Zeller, R. *Jodenvervolging in Nederland, Frankrijk en België, 1940-1945*. Amsterdam, 2011, p. 161-162, geven als cijfer 66.000 joden. Daarin zijn volgens Saerens echter de in mei 1940 door Belgische instanties als 'verdachten' naar Frankrijk gevoerde joden in begrepen, waar ze in kampen terecht kwamen, evenals de uit België naar Frankrijk gevluchte joden die door Franse autoriteiten werden opgepakt.

(3) Saerens, L. *Vreemdelingen in een wereldstad. Een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944)*. Tielt, 2000, 847 p.

→ Vervolg van p.5

groepen. In 'De Shoah in België', het recentste boek van de Duitse historica Insa Meinen, werd dit geschiedbeeld zopas kritisch tegen het licht gehouden⁽⁴⁾.

De impact van de Duitse autoriteiten

Lieven Saerens stemde meteen in met een interview. Op één van de schaarse zonnige dagen die juli 2011 telde, in een bescheiden eethuis aan de rand van de Brugse historische binnenstad, zet hij nogmaals de grote lijnen van zijn enorme onderzoek uiteen. "Antwerpen was een tolerante, kosmopolitische stad van 1880 tot 1930," legt hij uit. "Duizenden joden arriveerden er, op weg naar Amerika. Maar omdat het een transithaven was, bleven velen er langer dan voorzien." Omstreeks 1900 woonden er meer joden in Antwerpen dan in Brussel. "In de dertig jaar die aan de Eerste Wereldoorlog vooraf gingen, nam het aantal joden in Antwerpen toe van 1.200 tot ongeveer 20.000," vertelt Saerens. Hij beschrijft hoe het antisemitisme en de intolerantie vanaf de jaren dertig de kop opstaken, hoe ze binnendrongen in studentenbewegingen en aan de balie en deel gingen uitmaken van diverse politieke ideologieën. Dit antisemitisme had een invloed op de vervolging van de Antwerpse joden. "De deelname van de lokale besturen was veel groter dan Steinberg kon vermoeden," benadrukt Saerens, "want dit element was toen vrijwel onbekend."⁽⁵⁾

Ook Insa Meinen is onmiddellijk bereid om in te gaan op enkele onderzoeksvragen. In een schriftelijk vraaggesprek vecht ze niet zozeer de specificiteit van de Antwerpse situatie aan, maar bestrijdt ze vooral de aanname dat die situatie ons iets zou kunnen vertellen over de vervolging van de Belgische joden in haar totaliteit. "Het onderzoek wijst uit dat de Belgische politie nauwelijks bij de[ze] individuele arrestaties betrokken was,"⁽⁶⁾ schrijft ze, en voegt eraan toe: "De Duitse *Militärverwaltung* speelde een grotere rol dan tot nog toe werd aangenomen. Bovendien was de impact van de gezamenlijke Duitse autoriteiten [van de Gestapo, over de *Feldgendarmarie* en het nauwelijks

© SOMA - Brussel, beeld nr. 28465

← Razzia door de Duitsers in de Hallen in Brussel, 1940-1945. Augustus 1944. Uittocht van jonge mannen, door de Duitsers opgepikt in de straten van Brussel, op weg van de rijkswachtkazerne aan de Kroonlaan naar het station van Etterbeek.

onderzochte *Grenzwachtre Regiment* Clüver tot het *Devisenschuttkommando*] groter dan die van de Belgische instanties."⁽⁷⁾ Alles bij elkaar kregen de Duitsers slechts "ongeveer een vijfde van de slachtoffers in hun greep dank zij de hulp van de Belgische politie of de Belgische overheid."⁽⁸⁾

Lieven Saerens ziet in Meinen's nadruk op de *Militärverwaltung* een interessante accentverschuiving. "Tot op heden werd te veel in de schoenen geschoven van de *SiPo-SD* [Veiligheidspolitie en Veiligheidsdienst]," verklaart hij. "Meinen doet dat niet." Meteen onderstreept hij dat hij zélf nooit het aandeel van de Belgische politie heeft overschat en verwijst daarbij naar de concrete cijfers: van de 25.000 gedeporteerde joden werden er in de zomer van 1942 ongeveer 2.500 door de politie gearresteerd. Maar wie het Duitse initiatief overaccentueert, loopt het risico om de lokale collaboratie te onderschatten, vreest Saerens – en dat zou de historische gebeurtenissen onrecht aandoen.

Arrestatiewijze, joods verzet en de betrokkenheid van Belgische burgers

Meinen's analyse werpt ook een ander licht op de wijze waarop joden voor hun deportatie doorgaans van hun vrijheid wer-

den beroofd. "Het onderzoek heeft zich lange tijd op de grote razzia's toegespitst," verklaart ze. "Als men echter kritisch met de cijfers omgaat, stelt men vast dat de meeste slachtoffers individueel of in kleine groepen werden gearresteerd. En dat resultaat is merkwaardig, omdat de situatie in de buurlanden helemaal anders was." Prosopografisch onderzoek bevestigt die conclusie, verduidelijkt Meinen. Voor 'De Shoah in België' onderzocht ze het 21^e konvooi, dat op 31 juli 1943 1560 joden (waaronder 244 kinderen jonger dan 18 jaar) naar Auschwitz-Birkenau bracht. Ongeveer de helft van de arrestanten was niet tijdens een razzia opgepakt, concludeerde de historica. Ze waren doorgaans individueel opgepakt - en in de regel niet op hun onderduikadres.

Meinen schrijft dit toe aan het tot op heden onderbelicht gebleven joods verzet. "Het onderzoek heeft zich lange tijd vooral op de georganiseerde zelfverdediging gefocust," beklemtoont ze. Maar zelfs de slachtoffers die in de kampen omkwamen "hebben in grote getale geprobeerd aan de vervolging te ontkomen. Ze namen grote risico's om aan de 'Endlösung' te ontsnappen en hun recht om te bestaan op te eisen." Velen waren naar het buitenland gevlucht, hadden zich een valse identiteit aangemeten, waren ondergedoken of werden opgevangen door diverse

instellingen. Precies daarom waren ze slechts druppelsgewijs (gemiddeld 24 per dag) in Duitse handen gevallen.

Dit betekent echter niet dat de verschillen tussen Brussel en Antwerpen louter verklaard kunnen worden door de verbetering van de Duitse autoriteiten en het verzet van de joodse bevolking. “In Antwerpen was de joodse bevolking even goed in kaart gebracht als in Brussel,” stelt Lieven Saerens. “Wellicht baseerde men zich zowel in Antwerpen als in Brussel vooral op de registers die de Vereniging van de joden in België had opgesteld. Op die fiches zaten kleine uitsteeksel, waarop de straten vermeld waren waar veel joden woonden.” In Brussel waren joden inderdaad niet zo sterk geconcentreerd als in Antwerpen maar er was zeker een verhoogde concentratie aan het Noorden Zuidstation. “De verklingsgraad door de lokale bevolking was in Antwerpen erg hoog,” licht Saerens toe. “Meinen heeft die verklings nauwelijks onderzocht.”

Insa Meinen reageert. “Schriftelijke aangiftes zijn slechts bij uitzondering overgeleverd,” stelt ze. “Zonder bijkomend bronnenmateriaal kunnen we daarom onmogelijk weten, in welke mate ze plaatsvonden.”⁽⁹⁾ Recent onderzoek bevestigt dat verklings een noodzakelijke voorwaarde uitmaakt voor de werking van totalitaire regimes⁽¹⁰⁾. Volgens Meinen heeft men met betrekking tot de 1560 slachtoffers van konvooi 21 in ongeveer 200 gevallen aanwijzingen over de manier waarop ze waren gearresteerd. In 63 van die 200 gevallen waren informanten betrokken. Aangezien dit transport Mechelen al in juli 1943 verliet, en verklings pas een grotere rol ging spelen nadat joden eerst massaal waren opgepakt en vervolgens waren gaan onderduiken, rijst de vraag of de slachtoffers van dit transport (6,1 % van het totale aantal gedeporteerden) representatief waren voor alle weggevoerden.

De rol van het antisemitisme

De achtergronden en drijfveren van de daders zijn al langer onderwerp van historisch onderzoek. Ook voor de Belgische situatie dringt de vraag zich op: wie waren de mensen die deelnamen aan de razzia's? Weten we iets over hun motieven? “Het

politiekorps van Groot-Antwerpen bestond uit ongeveer 1650 leden,” legt Saerens uit. “Ze waren niet specifiek aangeworven om deel te nemen aan de razzia's – de meesten waren al voor de oorlog lid van het korps.” Lang niet alle deelnemers waren wreedaards. “Na de oorlog brachten politielui die zélf aan de razzia's hadden deelgenomen de bal aan het rollen, toen ze klacht indienden tegen hun voormalige collega's, omdat dié excessief geweld hadden gebruikt.” Zeker na de eerste razzia wist men wat zo'n actie inhield, verduidelijkt Saerens. “Maar velen waren onverschillig. Ze verstopten zich achter de besluiten van bevoegde instanties.” In ‘Jodenjagers van de Vlaamse SS’ toonde Saerens aan dat na het Antwerps politieoptreden op hun beurt een veertigtal vrijwilligers van de Algemene SS Vlaanderen enthousiast aan de Jodenvervolging meewerkten. Het ging vooral om jonge mannen, “kleine luyden met een kleinburgerlijke achtergrond,” die het fascisme en het antisemitisme al voor de oorlog hadden omarmd. “Voor de Antwerpse jodenjagers-SS'ers waren joden geen mensen, maar lieden die mochten worden verklings, van de trappen gerold en vervolgens in propvolle vrachtwagens gestopt. De kinderen – baby's inclusief – werden bij gelegenheid letterlijk achtergeworpen,”⁽¹¹⁾ concludeerde Saerens. “Sommigen onder hen hebben zich bij die acties écht geamuseerd,” benadrukt hij tijdens ons gesprek. “Echt geamuseerd.”

Insa Meinen erkent ook het belang van politieke ideologie en antisemitisme bij de jodenvervolging. Leden van het *Devisenschutzkommando* namen zélf initiatieven om joden op te sporen, hoewel hen dat niet was opgedragen. “De jodenvervolging was voor hen een doel op zich. Niet het minst blijkt dat uit de manier waarop de ambtenaren zich in hun dossiers en onderzoeksrapporten uitdrukten.”⁽¹²⁾ Tezelfdertijd relateert Meinen de impact van antisemitisme op de bereidwillige medewerking van gewone burgers. “De medewerking aan de deportatie en uitmoording van de joden was niet per se afhankelijk van antisemitische gestemdheid. Omgekeerd leidde niet elke antisemitische overtuiging tot goedkeuring van of medewerking aan de deportaties.” Indien de deportaties tot stand kwamen ten

gevolg van een Duitse *top-down* besluitvorming, dan hoefde de overtuiging van de uitvoerders geen rol van betekenis te spelen. Ook in Antwerpen, waar het bronnenmateriaal volgens Meinen te gebrekkig is om de rol van de Duitse autoriteiten nauwkeurig te kunnen schetsen, kon dat ook wel eens het geval zijn geweest. “Dat de rol van de *Militärverwaltung* in Antwerpen anders zou zijn geweest dan in Brussel, is alvast niet evident,” meent ze.

“Daar ben ik het mee eens,” stelt Lieven Saerens tijdens een gesprek op zijn kantoor in Brussel. “Maar als het beleid van de *Militärverwaltung* in België en Noord-Frankrijk overal hetzelfde was, dan is er een andere verklaring voor de verschillen tussen Antwerpen en de rest van België. En dat zijn naar mijn mening de rol van de lokale autoriteiten en de voorbeeldfunctie die zij vervulden voor de lokale bevolking.”⁽¹³⁾

Nieuwe inzichten en historisch belang

Insa Meinen's studie heeft ongetwijfeld nieuwe accenten aangebracht in het huidige onderzoek naar de vervolging van

Vervolg op p.8 →

(4) Meinen, I. *De Shoah in België*. Antwerpen, 2011, 331 p.

(5) Tenzij anders vermeld zijn de citaten gebaseerd op het interview van de auteur met Lieven Saerens op 31 juli 2011 (aantekeningen in het bezit van de auteur).

(6) Tenzij anders vermeld zijn de citaten gebaseerd op het schriftelijke verslag dat Insa Meinen op 12 oktober 2011 aan de auteur bezorgde (verslag in het bezit van de auteur).

(7) Gebaseerd op verdere correspondentie met Insa Meinen, 2 december 2011 (verslag in het bezit van de auteur).

(8) Meinen, *De Shoah in België*, 242.

(9) Schrijven Insa Meinen, 2 december 2011 (verslag in het bezit van de auteur).

(10) Zie o.a. Gellately, R. *Pal achter Hitler. Openheid en onderdrukking in nazi-Duitsland*. Den Haag, 2001, 377 p.

(11) Saerens, L. “Gewone Vlamingen? De jodenjagers van de Vlaamse SS in Antwerpen, 1942 (deel 2).” *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, XVI (2005) 52.

(12) Meinen, *De Shoah in België*, 148.

(13) Gesprek van de auteur met Lieven Saerens in het SOMA te Brussel, op 18 november 2011 (aantekeningen in het bezit van de auteur).

→ Vervolg van p.7

de joden in België. Niet alleen heeft ze de verantwoordelijkheid terug gelegd bij de Duitse (militaire) autoriteiten. Ze heeft ook nieuwe bronnen aangeboord, waarvan het bestaan heel wat Belgische onderzoekers was ontgaan. "Zo gebruikte ze enkele syntheserapporten van de *SiPo-SD*, waarvan het SOMA dacht dat ze verloren waren gegaan – ook uit de cruciale periode van de zomer van 1942," benadrukt Saerens. Rapporten van de lokale *Sipo-SD* in Antwerpen, Brussel, Luik en Charleroi blijven tot nu echter

spoorloos. Meinen heeft verder de wijze van arrestaties geanalyseerd op een manier zoals dit voordien nog niet was gebeurd en de omvang en de vorm van het individuele joodse verzet uitgebreider beschreven dan voorgaande auteurs hebben gedaan. "Tevens heeft ze het specifieke klimaat en het krachtige optreden van de Brusselse autoriteiten helderder omschreven dan ooit voordien." Of alle conclusies de toets van de kritiek zullen doorstaan valt nog af te wachten. Insa Meinen nodigt in elk geval uit om enkele nieuwe onderzoeksvragen te stellen, oude documenten tegen een nieuw licht te hou-

den, bijkomend archivalisch onderzoek te verrichten en vastgeroeste stellingen voor herziening vatbaar te verklaren. Op dit ogenblik schuilt hierin waarschijnlijk haar grootste verdienste. ■

Fabian Van Samang

Doctor in de Moderne Geschiedenis –
Leerkracht geschiedenis en filosofie in het Klein
Seminarie Roeselare

Ondanks alle ondernomen stappen heeft de auteur van dit werk de rechten van bepaalde foto's niet kunnen achterhalen. De betreffende personen kunnen contact opnemen met de auteur.

PEDAGOGISCHE
UITWERKING

Visies op de Geschiedenis

1/ Begrijpen

DOELSTELLINGEN: Het eerste deel van de opdracht vereist een aandachtige lectuur van het artikel. Leerlingen lezen de tekst, structureren ze en stippen de belangrijkste elementen aan. Aan de hand van enkele vragen halen ze de essentie uit het artikel

TIJDSBESTEK: Voor het lezen van de tekst en het beantwoorden van de vragen: 1 lesuur

BEDOELD VOOR DE VAKKEN: Geschiedenis, godsdienst en levensbeschouwelijke vakken; eventueel ook voor de taalvakken (begrijpend lezen en het schrijven van een synthese)

VRAAG 1

Volgens Insa Meinen werpt het boek 'De Shoah in België' een ander licht op de vervolging van de Belgische joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. De auteur van dit artikel haalt enkele accentverschuivingen en nieuwe inzichten aan. Waaruit bestaan die inzichten?

AANZET TOT ANTWOORD

✓ Insa Meinen heeft zich toegespitst op het onderzoek naar de joden in Brussel, terwijl Lieven Saerens zich op de joodse gemeenschap in Antwerpen heeft geconcentreerd.

✓ Lieven Saerens benadrukt het belang van anti-joodse gevoelens bij de

dadert; hij stelt dat dit antisemitisme in Antwerpen voor de oorlog al wijdverspreid was in Antwerpen. Insa Meinen relateert het belang van die jodenhaat.

✓ Insa Meinen onderstreept de rol van het Duitse militaire bestuur in de vervolging van de joden in België; Lieven Saerens onderstreept de rol van de lokale autoriteiten in Antwerpen.

✓ De Duitse historica stelt dat haar Belgische collega's zich al te zeer hebben gefocust op de grootschalige razzia's. Zelf wijst ze vooral op het belang van individuele arrestaties of arrestaties in kleine groepen.

✓ Insa Meinen verdedigt vooral een top-down benadering van de macht: plaatselijke autoriteiten konden moeilijk optornen tegen bevelen die van Duitse instanties afkomstig waren. Saerens gaat uit

van een grotere bewegingsvrijheid van de lokale besturen en stelt met nadruk dat hun houding een voorbeeld voor de plaatselijke bevolking kon zijn.

SUGGESTIE

Om het overzicht te bewaren kan de leerkracht de gelijknissen en de verschillen in een overzichtstabel opnemen, of de leerlingen zelf zo'n tabel laten opstellen, naar volgend voorbeeld:

Thema's	Insa Meinen	Lieven Saerens
Onderzoeksfocus	Joodse gemeenschap in Brussel	Joodse gemeenschap in Antwerpen
Antisemitisme	Antisemitisme reeds voor de oorlog verspreid in Antwerpen	Relatieveert omvang van dit antisemitisme
Verloop van de arrestaties	Nadruk op grootschalige razzia's	Belang van individuele arrestaties en arrestaties van kleine groepen

VRAAG 2

Tijdens een interview met Lieven Saerens benadrukte de auteur van 'Vreemdelingen in een wereldstad' dat er ook heel wat raakpunten zijn tussen zijn these en die van Insa Meinen. Enkele elementen van overeenkomst komen ook in dit artikel aan bod. Welke? En welke zijn hier de nuanceverschillen?

AANZET TOT ANTWOORD

✓ Beide auteurs erkennen de hoofdverantwoordelijkheid van de Duitse autoriteiten. Het meningsverschil schuilt vooral in de afweging van die verantwoordelijkheid (hoe groot is ze precies en hoe kunnen we dit toetsen?).

✓ De twee historici benadrukken het bestaan van regionale verschillen (bijvoorbeeld tussen Antwerpen en Brussel), hoewel ze daarvoor afwijkende verklaringen bieden.

✓ Dat het antisemitisme een rol heeft gespeeld in de vervolging van de joden staat voor de beide auteurs vast. Ze zijn het echter niet eens over de mate waarin die jodenhaat bepalend is geweest voor de Shoah.

2/ Debat

BEDOELD VOOR DE VAKKEN: Geschiedenis, godsdienst en levensbeschouwelijke vakken; eventueel ook voor vakken waarin debattechnieken en logisch redeneren (taalvakken, wijsbegeerte) centraal staan

TIJDSBESTEK: 1 à 2 lesu(r)en

De standpunten van de beide auteurs lenen zich voor een debat over ethiek, algemeen menselijke waarden en historische reconstructie. De leerkracht kan een klasgroep in drie kleinere groepen onderverdelen. Twee groepen nemen deel aan het debat. Telkens wordt aan de twee groepen een (filosofische, ethische, historische,...) stelling voorgelegd. Wie akkoord gaat met de stelling gaat op één aangeduide plaats staan, de andere groep op een andere gemarkeerde plaats. Men beargumenteert vooral waarom men het met een stelling eens of oneens is. De derde groep beoordeelt de deugdelijkheid van de argumenten (zijn ze juist of fout, blijven de deelnemers redelijk of worden ze emotioneel, wat verraaft hun lichaamstaal, gebruiken ze argumenten 'ad hominem' of een 'pars pro toto'...?). Na het behandelen van één of twee vragen kan een debatterende groep de plaats innemen van

de beoordelende groep. Als het inhoudelijke debat afgelopen is, kan aandacht besteed worden aan de 'vorm' (de wijze van debatteren). Een deskundige begeleiding van de betrokken leerkracht kan de geformuleerde standpunten in een ruimer kader plaatsen en waar nodig bijsturen.

MOGELIJKE 'STELLINGEN'

✓ 'In oorlogstijd komt de ware aard van de mens boven. Meestal blijkt de ene mens voor de andere mens een wolf te zijn.'

✓ 'De Shoah toont aan hoe gemakkelijk vijandsbeelden leiden tot extreem, soms ook dodelijk geweld.'

✓ 'De meningen van Saerens en Meinen wijken op enkele punten van elkaar af. Als twee specialisten het niet met elkaar eens kunnen worden, dan betekent dit dat overeenstemming over eender welk historisch

thema onmogelijk is' (of, volgens een citaat dat aan Napoleon wordt toegeschreven: 'Geschiedenis is niet meer dan een verzinzel waarover consensus bestaat').

✓ Vijandsbeelden hebben geen eeuwigheidswaarde'

✓ 'Indien ikzelf was gevraagd om als dader deel te nemen aan een razzia, dan had ik dat hoogstwaarschijnlijk geweigerd.'

SUGGESTIE

Ook hier kan de leerkracht met behulp van een overzichtstabel enkele concrete richtlijnen geven, met betrekking tot de opbouw van de argumenten (de inhoud: pertinentie, logica, ad hominem/pars pro toto) en de attitudes (luisterbereidheid, ernst, respect voor andere meningen,...).

DE NIÑOS IN BELGIË

Kinderen op de vlucht voor de Spaanse Burgeroorlog

— Tussen 1936 en 1939 werden omwille van de Spaanse Burgeroorlog 32 000 kinderen uit Spanje geëvacueerd en ondergebracht in families en opvangcentra in het buitenland. 5000 onder hen werden in België geplaatst en sommigen bouwden hier hun verdere leven op.

« *Ya hay un español que quiere vivir y a vivir empieza entre una España que muere y otra España que bosteza. Españolito que vienes al mundo te guarde Dios. una de las dos Españas ha de helarte el corazón.* » ⁽¹⁾

D

it is een passage uit het werk van Antonio Machado (1875-1939), één van de belangrijkste Spaanse dichters, die stierf in ballingschap. De tekst beschrijft hoe de oorlog van 1936-1939 voor vele Spanjaarden de vorm aannam van een broedermoord. Het conflict was nochtans veel meer dan een burgerstrijd: de Spaanse oorlog was in vele opzichten een prelude op de Tweede Wereldoorlog. Hoewel de burgeroorlog internationaal een symbool werd van de strijd tegen het fascisme, was dit voor de bevolking een periode van "hevig verdriet, zowel op nationaal, familiaal als persoonlijk vlak" ⁽¹⁾.

De situatie van de *Niños de la Guerra*, de "Kinderen van de oorlog", zoals ze vandaag ondanks hun hoge leeftijd nog steeds worden genoemd, is het best te vergelijken met een vluchtelingenstroom tijdens een gewelddadig conflict. De migratie was een maatregel die bedoeld was om bescherming te bieden en een schuilplaats te vinden

voor diegenen die bij uitstek de figuur van het onschuldige slachtoffer belichamen: de kinderen.

De overplaatsing van de kinderen kwam snel op gang, eerst binnen de Spaanse grenzen. In 1937 telde men 564 kolonies waar in totaal 45 248 kinderen werden opgevangen, hoofdzakelijk in Catalonië en de Levant ⁽²⁾. In deze instellingen, die soms waren ondergebracht in opgevoerde gebouwen, leefden de kinderen ver weg van de strijdzone. Hun levenskwaliteit was verzekerd, net als de voortzetting van hun scholing, in lijn met de idealen van de Republiek.

Evacuatie naar het buitenland bleek echter al snel noodzakelijk. Zo verliet in september 1936, twee maanden na de aanvang van het conflict, een eerste groep kinderen het noordelijke front richting Frankrijk. De eerste officiële expedities werden pas in maart 1937 georganiseerd: de eerste bracht 450 Baskische kinderen naar het eiland Oleron, de tweede voerde 72 kinderen naar de USSR ⁽³⁾.

(1) "Daar is een Spanjaard die nu / wil leven en aan het leven begint / tussen een Spanje dat sterft / en een ander Spanje dat geeuwt. / Kleine Spanjaard die / ter wereld komt, God beware je / één van de twee Spanjes / zal je hart bevriezen." (eigen vertaling) Antonio Machado, LIII uit « *Proverbios y cantares* », *Campos de Castilla*.

(2) Guy Hermet, *L'Espagne au XXe siècle*, Parijs, PUF, 1986, p. 80.

(3) César Alcalá, *Los niños del exilio (1936-1939)*, Madrid, Sekotia, 2010, p. 21.

↑ Illustratie 1

Talrijke intellectuelen en militanten drukken hun steun uit aan de Republikeinse zaak en protesteren tegen de situatie in Spanje. Onder hen Paul Nothomb, de Belgische schrijver en filosoof die deze tekst opstelde, met een voorwoord door de emblematische figuur van de Belgische Arbeiderspartij, Émile Vandervelde.

Gezien de traumatische context van het bombardement van Guernica in april 1937 was de Baskische regering, die zich op dat moment in ballingschap in Parijs bevond, de eerste om buitenlandse hulp in te roepen. Zeven landen beantwoordden die oproep: België, Denemarken, Frankrijk, Groot-Brittannië, Mexico, Nederland en de USSR. Zweden en Noorwegen beloofden steun aan de opvangkolonies in Frankrijk. In totaal werden tijdens het conflict zo'n 32 000 kinderen uit Spanje geëvacueerd. De exodus van 1939 zorgde voor nog eens 70 000 nieuwe evacuatiees⁽⁴⁾.

In België beperkte de uittocht van de Spaanse Burgeroorlog zich min of meer tot de komst van de *Niños*: slechts 793 personen met de Spaanse nationaliteit vestigden zich effectief op Belgisch grondgebied tussen 1935 en 1939⁽⁵⁾, terwijl bijna 5 000 *Niños* er onderdak vonden in dezelfde periode. 3 100 daarvan kwamen uit het Baskenland⁽⁶⁾.

De opvang van de *Niños de la Guerra* in België

Wat de opvang in België zo bijzonder maakte, is de polarisatie tussen katholieke en linkse organisaties. Meer specifiek schaarden de enen zich rond het *Oeuvre des enfants basques* [Baskisch kinderwerk] van Kardinaal Van Roey; de anderen rond het *Comité national pour l'hébergement des enfants espagnols* [CNHEE, Nationaal comité voor de huisvesting der Spaanse kinderen] dat eind 1936 werd opgericht en bestuurd werd vanuit het *Maison du peuple* [Volkshuis] in Brussel⁽⁷⁾. Hieronder opereerden met name de Belgische Werkliedenpartij (voorloper van de huidige PS en sp.a), de Belgische Communistische Partij en de Socialistische Vooruitziende Vrouwen. Andere "neutrale" organisaties zetten zich eveneens in voor de opvang van de kinderen, zoals de Belgische afdeling van het *Office International pour l'Enfance* [OIE, Internationale organisatie voor het kind] of het Rode Kruis, dat het *Comité Neutre d'Assistance aux Enfants Espagnols* [CNAEE, Neutraal Comité ter Ondersteuning van de Spaanse Kinderen] oprichtte. In de geest van het non-interventieverdrag waren het dus niet-gouvernementele instellingen die de evacuatie en plaatsing

↑ Illustratie 2

De *Colonie Achille Galopin*, die 66 Spaanse kinderen opvangt (Comblain-au-Pont, 1939).

van de Spaanse kinderen coördineerden – enkel Mexico en de USSR vormden hierop een uitzondering. In België besliste de regering wel om kinderbijslag te verstrekken aan de pleeggezinnen⁽⁸⁾.

Bij hun aankomst werden de *Niños* in de katholieke organisaties verdeeld over Antwerpen, Brussel en Mechelen. De pleeggezinnen daar stelden een uiterst genereus gebaar: een derde van hen besliste om meer dan één kind op te nemen, om broers en zussen niet te moeten scheiden. De oudste jongens, die moeilijk in een gezin konden worden geplaatst, zond men per zes naar kerkelijke instellingen⁽⁹⁾. De CNHEE stuurde de *Niños* meestal naar socialistische kolonies aan de Belgische kust (het *Home Émile Vandervelde* in Oostduinkerke; de *Lys Rouge* in Heist-aan-Zee; in Wallonië de *Colonie Achille Galopin* van Comblain-au-Pont). Daar konden ze herstellen en kregen ze verzorging, voor ze naar hun gastgezinnen werden gestuurd. De gezinnen hadden de mogelijkheid een kind in huis te nemen, maar konden ook kiezen voor andere vormen van hulpverlening. Zo konden ze beslissen een bijdrage te betalen om de kolonies te ondersteunen of het peterschap van een bepaald kind op te nemen.

Het moet wel vermeld dat ondanks het genereuze initiatief de opvang in de gezinnen niet altijd van een leien dakje liep. We haalden al aan dat de meeste gezinnen het liefst jonge kinderen en meisjes in huis haalden. Sommige kinderen voelden zich dan ook afgewezen, nadat ze eerst de pijn-

Vervolg op p.12 →

(4) Fundación Francisco Largo Caballero (FFCL) (18/10/12), *El exilio español de la guerra civil. Los Niños de la Guerra*, [online], http://www.ugt.es/ffcl/exposiciones/ninosguerra/ng_cap04.htm.

(5) *Idem*.

(6) María José Sánchez, « Les Espagnols en Belgique au XXe siècle », Anne Morelli (dir.), *Histoire des étrangers et de l'immigration en Belgique, de la préhistoire à nos jours*, Brussel, 2004 [1992], p. 279-296.

(7) Dorothy Legaretta, « Hospitality to the basque refugee children in Belgium », *Revue Belge d'Histoire Contemporaine : La Belgique et la guerre civile d'Espagne*, Brussel, speciaal nummer, 1987, p. 276 (p. 275-288).

(8) De werking van Kardinaal Van Roey werd opgezet als reactie op de linkse initiatieven, met name om te verhinderen dat deze een monopolie zouden verwerven op de acties ten voordele van de Spaanse kinderen. In tegenstelling tot de linkerzijde, die elk contact met het regime van Franco weigeren, zullen de katholieke organisaties samenwerken met de Spaanse overheid voor de terugkeer van de kinderen naar hun thuisland.

(9) Dorothy Legaretta, *op. cit.*, p. 276.

CHRONOLOGIE

Begin 20^e eeuw / Spanje, dat in 1898 zijn kolonies heeft verloren, is een koninkrijk dat steunt op een machtige adel, op een clerus met een conservatief ideeëngoed en op het leger. Daar waar de economie in hoofdzaak afhankelijk is van de landbouw, is de grond in handen van een kleine groep grootgrondbezitters.

September 1923 / De staatsgreep van generaal Primo de Rivera krijgt aanvankelijk de steun van de koning.

April 1931 / De verkiezingen leiden tot de overwinning van de Republikeinen, koning Alfons XIII verlaat het land. De tweede Spaanse Republiek wordt uitgeroepen op 14 april.

Oktober 1934 / 'Oktoberrevolutie'. Nu rechts de macht heeft overgenomen vinden over het hele land proteststakingen plaats, vooral in het mijnbekken van Asturië, waar ze hardhandig worden neergeslagen door militaire leiders, waaronder Franco (er vallen 1500 tot 2000 doden).

Februari 1936 / Overwinning van het Spaanse Volksfront bij de gemeenteraadsverkiezingen.

Juli 1936 / Op 18 juli vindt een militaire staatsgreep plaats tegen de Republikeinse regering, die ten dele mislukt. Madrid, Barcelona en Valencia blijven de Republiek trouw. Spanje zal weldra in twee stukken verdeeld zijn.

Augustus 1936 / Het non-interventiepact wordt ondertekend. Twee maanden later komen de vliegtuigen van het Duitse

'Condor'-legioen aan in Spanje, net als de vrijwilligers van de Internationale Brigades.

April 1937 / Guernica wordt gebombardeerd.

Juli 1938 / Begin van het grote Republikeinse offensief aan de Ebro, dat pas in november zal eindigen, wanneer de Republikeinen verslagen en 60.000 slachtoffers gestorven zullen zijn.

Januari 1939 / De val van Barcelona. De Republikeinse regering vestigt zich in Figueras. Frankrijk opent de grens met Catalonië voor burgers: de grote uittocht begint.

Maart 1939 / Franco kondigt eenzijdig het einde van de oorlog aan. Daarin voorafgegaan door Frankrijk en Groot-Brittannië erkennen de Verenigde Staten van Amerika de regering Franco. Het Vaticaan geeft hem zijn zegen. De 'caudillo' vestigt een dictatuur, die gesteund wordt door de enige partij, de Falange.

April 1940 / Eerste transport van Spaanse Republikeinen naar Mauthausen. In Angoulême worden de families van Spaanse Republikeinse vluchtelingen gearresteerd en gedeporteerd. Ze maken het volledige 'konvooi van de 927' uit. Dat is in West-Europa het eerste konvooi waarin burgers worden gedeporteerd.

Augustus 1944 / De bevrijding van Parijs. Het eerste pantserdetachement dat generaal Leclerc de opstandige stad instuurt bestaat bijna volledig uit Spaanse Republikeinen.

Pas op het einde van de jaren tachtig ontstonden verenigingen van Niños in België. Sindsdien groeit de interesse voor deze bladzijde uit de Belgo-Spaanse geschiedenis.

Mexico en de USSR dit te doen omdat ze geen relaties onderhielden met het Spanje van Franco.

Reeds voor het einde van het conflict keerden kinderen terug naar Spanje. In België werden de kinderen die waren opgevangen door de katholieke organisaties gerepatriëerd vanaf augustus 1937. Na de val van het noordelijke front zette Paus Pius XI de kerkelijke autoriteiten immers onder druk om de kinderen terug te sturen naar de gebieden die door Franco werden bezet⁽¹³⁾. Pas vanaf april 1939, na de val van de Republiek, toen de dreiging van de Tweede Wereldoorlog voelbaar werd, stelden de Belgische autoriteiten zich vragen over de veiligheid van de Spaanse kinderen in het land. Net voor de Duitse inval van mei 1940 oefenden de autoriteiten druk uit om de repatriëring te vereenvoudigen en te versnellen. De linkse organisaties, die elk contact weigerden met het Spanje van Franco, verzetten zich hier in eerste instantie tegen. Er kwam verandering in de situatie toen de Belgische regering het Rode Kruis officieel de opdracht gaf om de repatriëringen uit te voeren. Die werden gecoördineerd door de *Commission neutre pour le rapatriement des enfants espagnols* [Neutrale Commissie voor de repatriëring van de Spaanse kinderen]⁽¹⁵⁾.

Hoewel het erg delicaat is om hier exacte aantallen op te plakken⁽¹⁶⁾, kunnen we aannemen dat iets meer dan 1 300 *Niños* definitief in België zijn gebleven. Een deel

→ Vervolg van p.11

lijke ervaring hadden moeten doorstaan om van hun broers of zussen te worden gescheiden. De archieven maken sporadisch melding van andere dagdagelijkse problemen die zich aandienen. Zo klaagde een Spaanse moeder bij de Spaanse autoriteiten dat haar zieke dochter niet de nodige verzorging kreeg en bovendien verplicht werd om te werken⁽¹⁰⁾. Een ander belangrijk knelpunt betrof de plaats van religieuze aangelegenheden in het dagelijkse leven. Hoewel vakbondsorganisaties de ouders aanraadden de kinderen niet in te schrijven voor de godsdienstlessen op school⁽¹¹⁾, lezen we in het archief dat een Spaanse moeder eiste dat haar dochter uit een socialistisch gezin werd

gehaald waarvan de ouders bovendien een café uitbaatten⁽¹²⁾.

Blijven of terugkeren ?

De Spaanse autoriteiten beschouwden de evacuatie van de *Niños* aanvankelijk als een tijdelijke oplossing. Al snel bleek dat uiteenlopende situaties zich voordeden. Sommige ouders richtten zich rechtstreeks tot de gastgezinnen om hen te vragen hun kinderen niet naar Spanje terug te sturen. Daarnaast nam ook de repatriëring verschillende vormen aan in elk land. Terwijl België, Frankrijk en Groot-Brittannië de procedure trachtten te vereenvoudigen, weigerden

© IHOES, Seraing

↑ **Illustratie 3**

Vijf *Niños de la Guerra* worden opgevangen in de zogenoemde "Hatray" (Mont-Comblain) en ontvangen door Eugène Daxhelet.

ervan werd officieel geadopteerd door hun gastgezin. Na 1945 kwamen ook gerepatrieerde *Niños* terug naar België als arbeiders, en bereidden zo de stroom van Spaanse economische immigranten voor die sterk zou toenemen vanaf 1957.

Sommige Spaanse kinderen die in België bleven vergaten hun moedertaal, maar de meesten bleven verbonden met hun roots en hun cultuur, en verdedigden onvermoeibaar de Republikeinse zaak. Na 1945 sloot een deel van de kinderen zich aan bij militante anti-Francogroeperingen uit verscheidene politieke gelederen. Meer bepaald engageerden zij zich in Republikeinse eenheidsorganisaties die net na de oorlog ontstonden in Brussel (*Agrupación Republicana Democrática Española*) en in Luik (*Agrupación Republicana Española de Lieja*).

Sommigen *Niños* hebben individueel getracht sporen van hun ballingschap terug te vinden om zo de herinnering aan deze bladzijde uit hun geschiedenis te bewaren en door te geven⁽¹⁷⁾. Pas vanaf eind jaren 1980 ontstonden echter verenigingen van *Niños* in België. Sindsdien groeit de interesse voor deze bladzijde uit de Belgo-Spaanse geschiedenis, wat ook blijkt uit de vele ini-

tiatieven die worden ingericht ter herinnering aan deze gebeurtenissen, of die willen bijdragen tot de geschiedkundige kennis ervan⁽¹⁸⁾. ■

Maite Molina Mármol,
 Doctoraatsstudente – Universiteit Luik
 Vertaling: Anneleen Spiessens

Een uitgebreide versie van dit artikel is gepubliceerd in het tijdschrift *Getuigen*, tussen geschiedenis en herinnering (n° 110, pp. 86-99), in een dossier rond het thema "Volksverhuizingen, deportaties, verbanningen" (gecoördineerd door Philippe Mesnard). De inhoudstafel en samenvattingen van dit themanummer vindt u op http://www.auschwitz.be/index.php?option=com_content&view=article&id=528:inhoudstafel-nr-110&catid=37.

Vervolg op p.14 →

(10) *Ibid.*, p. 282.

(11) Archivo General de la Administración (AGA), Embajada de España en Bruselas, Sociedad y Trabajo (17), Repatriación Niños : 1937-1939 (54/15616). Uit sommige getuigenissen blijkt dat de adoptie van een jong Spaans meisje soms een handige manier was om tegen een lage kost een onderdanige en volgzame dienstmeid in huis te halen...

➤ **NUTTIGE REFERENTIES**

– Jesus Alonso Carballés, 1937. *Los niños vascos evacuados a Francia y Bélgica. Historia y memoria de un éxodo infantil, 1936-1940*, Bilbao, Ed. ANE 37, 1991.

– Alicia Alted Vigil, « El exilio de los niños » in Virgilio Zapatero (dir.) (2002), *Exilio. Catálogo de la exposición organizada en Madrid del 17 de septiembre al 28 de octubre de 2002*, Madrid, Fundación Pablo Iglesias, 2002, p. 125-133.

– *Enfants de la guerre civile espagnole: vécus et représentations de la génération née entre 1925 et 1940*, Parijs, l'Harmattan, 1999.

– Ministerio de Trabajo e Inmigración. Secretaria de Estado de Inmigración y Emigración (30/12/10), *Exiliados. España en una maleta: Mapa del exilio republicano español* [on-line], <http://www.exiliadosrepublicanos.info/es/mapa>

– Hilde Pauwels (ed.), *Los Niños. Tien vluchtelingenkinderen uit de Spaanse Burgeroorlog vertellen*, Berchem, EPO, 2007.

(12) Centro Documental de la Memoria Histórica (CDMH, Salamanca), *Digitalización de los archivos belgas sobre Niños, CEGES y AMSAB*, Dossier met correspondentie tussen de gastouders en de Belgische autoriteiten (CD 2): brief van 6 september 1937.

(13) AGA, Embajada de España en Bruselas, Sociedad y Trabajo (17), Repatriación Niños : 1937-1939 (54/15616).

(14) Dorothy Legaretta, *op. cit.*, p. 284-285.

(15) CDMH, Digitalización de los archivos belgas sobre Niños, CEGES y AMSAB, Dossier met correspondentie tussen de gastouders en de Belgische autoriteiten (CD 2): Brief van het Algemeen Belgisch Vakverbond van Luik-Hoei-Borgworm, in naam van het *Comité d'Aide aux enfants espagnols* (16 september 1939).

(16) Uit getuigenissen weten we dat er tijdens de Tweede Wereldoorlog vaak clandestien heen en weer werd gereisd, te voet of met de fiets, tussen België en Frankrijk.

(17) Cf. Luis de Castresana, *El otro árbol de Guernica*, Bilbao, El Arenal, 1967 en Emilia Labajos Pérez, *La casa de los geranios*, Escritos, 2003.

(18) Emilia Labajos Pérez en Fernando Vitoria García, *Los niños. De kinderen van de Spaanse Burgeroorlog in België (1936-1939)*, Gent, AMSAB, 1994; François Santin (voorwoord), *Guerre civile d'Espagne, 1936-1939, La solidarité des socialistes (POB) liégeois*, Soumagne, 1999; Hilde Pauwels (dir.), *Los Niños. Tien vluchtelingenkinderen uit de Spaanse Burgeroorlog vertellen*, Berchem, EPO, 2007.

De getuigenissen van de *Niños*

1 – De getuigenis en de ervaring van de ballingschap

DOELSTELLINGEN: De verschillen ontdekken tussen een geschreven tekst en een mondelinge overlevering ; empathie omschrijven

DUUR: 1 à 2 uur

BETREFFENDE VAKKEN: Geschiedenis, menswetenschappen, filosofische vakken

MATERIAAL: Geschreven en gesproken getuigenissen

– Emilia Labajos Pérez en Fernando Vitoria García, *Los niños : de kinderen van de Spaanse Burgeroorlog in België 1936-1939*, Gent, AMSAB, 1994, 155 p.

> Getuigenis van Esther Arocena Torrecilla, p. 92-94

> Getuigenis van Sebastian De Esteban, p. 96-96

– Bovenstaande getuigenissen en fragmenten uit de film van Jose Luis Peñafluente, *Niños*, 2001, 54': deze film is beschikbaar op DVD samen met *Les chemins de la mémoire* van dezelfde regisseur. *Les chemins de la mémoire* is ondertiteld in het Nederlands en in het Frans, *Niños* enkel in het Frans en het Engels. Voor info in verband met de verkooppunten van deze DVD kunt u terecht op www.melimedias.com

VRAGEN

✓ Welke gevoelens komen in je op als je deze teksten leest ? Stel je voor dat je dit zelf meemaakt : hoe zou je dat dan ervaren ?

✓ Na het filmfragment: vergelijk de geschreven stukken en het audiovisueel materiaal. Wordt er verschillende informatie aangereikt? Welke informatie precies? Wat voor soort informatie?

[Eventueel voorstellen om het lexicale veld van de gevoelens te analyseren in de teksten; uitleg geven over de vormgeving en presentatie van de geschreven teksten]

✓ Kan je jezelf in de plaats stellen van de mensen die hier vertellen wat ze hebben meegemaakt? Welke getuigenissen (geschreven of audiovisuele) raken je het meest?

MOGELIJKE ANTWOORDEN

We vertrekken vanuit de reacties van de leerlingen na het lezen van de getuigenissen van Esther Arocena Torrecilla en Sebastian de Esteban. De leerkracht helpt hen om hun ideeën te verwoorden en toont dan een filmfragment dat dezelfde ervaring vertelt: die van de ballingschap van de *Niños*.

Fragment 1 : van 37'05 tot 42'40 uit de film *Niños*

De geschreven getuigenissen roepen bepaalde **gevoelens** op bij de kinderen ("gruwel", "eindeloos lange uren", "fabelachtige hallucinaties van tafels vol eten", "droefheid", "geluk", enz.). Ze geven echter ook informatie over de feiten (data, naam van de schepen, van het station, zelfs een tekst

van Sebastian de Esteban in de vorm van een chronologie).

In de audiovisuele getuigenis staat de **emotie** op de voorgrond. Men is meer geraakt wanneer men iemand ziet vertellen dan wanneer men een tekst leest, vooral omdat de teksten zo gedetailleerd de feiten weergeven. Eenzelfde persoon kan dus een andere boodschap overbrengen al naargelang het schriftelijk of mondeling medium van de getuigenis.

In het algemeen leren we in een mondelinge getuigenis de getuige beter kennen (beeld, stem die de emoties verraadt). Op die manier wordt het makkelijker om jezelf in de plaats van de getuige te stellen. Het is makkelijker om **empathisch** te reageren, je voor te stellen dat je hetzelfde zou meemaken en de emoties en gevoelens van de ander te begrijpen.

Aanvulling 1 : analyse van het audiovisueel materiaal

DOELSTELLINGEN: Kennismaken met de verschillen tussen een geschreven tekst en een mondelinge overlevering, met name op het vlak van empathie

Fragment 2 : van 8'30 tot 14'50 uit de film *Niños*

VRAGEN

✓ Wie is er aan het woord in dit fragment? Is de verteller ook de auteur van de tekst?

✓ Welke emoties komen er in je op bij het bekijken van dit filmfragment? Zijn het andere emoties dan diegene die je voelde bij het lezen van de geschreven getuigenissen?

✓ Op welke manier vult het audiovisuele fragment de geschreven getuigenis aan? Hoe beïnvloeden bepaalde audiovisuele elementen onze perceptie, en onze emoties?

MOGELIJKE ANTWOORDEN

De verteller leest een tekst voor die in beeld verschijnt, geschreven met blauwe inkt in een gelijnd schrift, klaarblijkelijk in de vorm van een dagboek. De verteller heeft een **jonge stem**: zijn leeftijd komt dus niet overeen met die van de auteur van de tekst, die de uittocht meemaakte tijdens de Spaanse Burgeroorlog.

Het fragment is **meer emotioneel geladen** dan de geschreven getuigenissen.

Het **horen van een stem maakt het verhaal persoonlijk**, ook al gaat het niet om de stem van de auteur.

Door de **muziek en de geluiden** (explosies, schoten, sirenes) bevinden we ons midden in de actie.

De **beelden uit het archief** (in zwart-wit) onderstrepen de waarachtigheid van de gebeurtenissen, ze voegen een historische dimensie toe.

Ten slotte spelen de **kindertekeningen** een belangrijke rol. Ze tonen het ware

drama: kinderen proberen op hun eigen manier, met naïeve tekeningen, de traumatiserende ervaring van de oorlog te vertellen.

De stem, de muziek, de geluiden, de zwart-witfoto's en de tekeningen werden uitgekozen om de getuigenis aan te vullen. Door deze elementen tegenover elkaar te zetten, krijgt de getuigenis meer impact op een emotioneel niveau.

Dit alles maakt deel uit van de **montage**, waarbij normaal gezien beelden worden samengevoegd om er een film van te maken. Ook de klank wordt gemonteerd: hier worden stilstaande beelden gecombineerd met geluid en muziek. De stem verbindt het geheel.

2 – Het internationale belang van de Spaanse Burgeroorlog begrijpen

DOELSTELLINGEN: De hoofdpersonages van het conflict identificeren en situeren; het non-interventiepact verklaren en het internationale belang van de Spaanse Burgeroorlog toelichten (het verband met de Tweede Wereldoorlog)

DUUR: 1 à 2 uur naargelang het gebruikte materiaal en de beoogde doelstellingen

BETREFFENDE VAKKEN: Geschiedenis, menswetenschappen, filosofische vakken

MATERIAAL: Afbeeldingen en getuigenissen

VRAGEN

✓ Welke twee kampen staan tegenover elkaar in de Spaanse Burgeroorlog: hoe worden ze benoemd in de getuigenissen?

✓ Kan je vertellen welke de bondgenoten waren van de twee kampen aan de hand van de getuigenissen en de afbeeldingen in het artikel?

✓ Kan je het begrip “non-interventiepact” uitleggen?

MOGELIJKE ANTWOORDEN

De Spaanse Burgeroorlog was een conflict tussen nationalist en republikeinen. In de realiteit bestonden beide kampen uit erg verscheidene spelers, die soms zelfs onderling tegenover elkaar stonden.

✓ **Republikeinen: politieke partijen (socialisten, communisten, anarchisten), vakbonden.**

De Republiek werd voor de tweede keer ingericht in Spanje in 1931, en in 1936 behaalde de linkse partij een verkiezingsoverwinning. Ze vormden een Volksfront en voerden belangrijke hervormingen door (op vlak van landbouw, laïcisering van het onderwijs, mogelijkheid tot echtscheiding) die vooral slecht werden onthaald door de grote landeigenaars en de Kerk.

De linkse bewegingen die de Republikeinse zaak steunden waren internationalistisch van geest en leunden aan bij de Sovjet-Unie die bestuurd werd door de communistische partij sinds de revolutie van oktober 1917.

Illustratie 1 toont de kaft van een werk van Paul Nothomb, romanschrijver en filosoof, waarin de Belgische aanwezigheid in Spanje wordt aangehaald. Het boek werd gepubliceerd met een voorwoord van Emile Vandervelde, voorzitter van de Belgische Werkliedenpartij (voorloper van de huidige PS en spa) en dient als steunbetuiging aan de Spaanse linkse partij. Nothomb heeft zelf in Spanje gevochten als lid van de Internationale Brigades die werden opgericht in 1936. Deze bestonden uit vrijwilligers van 53

Vervolg op p.16 →

→ Vervolg van p.15

nationaliteiten en stuurden tussen de 45 000 en de 50 000 mannen naar Spanje om de Republikeinse troepen te steunen.

✓ **Nationalisten: aanhangers van Franco, fascisten, carlisten/royalisten, clerus.**

De nationalisten hielden vast aan het traditionele, keizerlijke en katholieke Spanje (vandaar de benaming "nationalisten"). Ze waren voorstander van het herstel van de monarchie of de oprichting van een krachtig regime naar het voorbeeld van de fascistische bewegingen die in Duitsland en Italië aan de macht waren. De nationalisten schaarden zich rond de generaals die op 18 juli 1936 een staatsgreep pleegden.

Italië stuurde hulptroepen naar de nationalisten en Duitsland vliegtuigen, waaronder het beroemde Legioen Condor dat het eerste bombardement ooit op burgers uitvoerde, op 26 april 1937, op de Baskische stad Guernica.

Een aantal Westerse machten voerden een politiek van non-interventie en kozen geen partij in het Spaanse conflict tijdens de gespannen jaren 30. Vanaf augustus 1936 stelde Frankrijk onder druk van Londen een non-interventieverdrag voor. Het verdrag werd ondertekend door België, de Verenigde Staten, Nederland, Polen, Tsjecho-Slowakije en de USSR maar ook door Italië en Duitsland, die nochtans duidelijk het nationalistische kamp steunden. In deze context werden in oktober 1936 de Internationale Brigades opgericht.

In de Spaanse Burgeroorlog waren al de verschillende partijen verwikkeld die later tijdens de Tweede Wereldoorlog opnieuw tegenover elkaar zouden staan: de Asmogendheden (Duitsland, Italië, Japan, ...) enerzijds; de Geallieerden (België, Verenigde Staten, Frankrijk, Groot-Brittannië, Nederland, USSR, ...) anderzijds. Uit angst voor de uitbreiding van het communisme in de jaren 30 verleenden de Geallieerden echter niet de verhoopde steun aan de Spaanse Republiek en aan het Volksfront, dat nochtans de verkiezingen van februari 1936 had gewonnen.

Aanvulling 2 : de Spaanse Burgeroorlog als symbool

DOELSTELLINGEN: Kennismaken met visuele bronnen en hun eventuele symboolwaarde

DUUR: Uitbreiding bij de tweede toepassing

BETREFFENDE VAKKEN: Geschiedenis, menswetenschappen, filosofische vakken

MATERIAAL: Afbeeldingen en getuigenissen ; eventueel het lied en de tekst van de Internationale (<http://www.youtube.com/watch?v=V2Hy6Xmnrn-4>)

VRAGEN

✓ Beschrijf afbeelding 3: wie zie je op deze afbeelding? Wat zijn deze mensen aan het doen?

✓ Denk terug aan de getuigenis van Sebastian de Esteban: herinner je je een scène die gelijkenissen vertoont met wat je op afbeelding 3 ziet?

✓ Wat betekenen de opgestoken vuist en het lied 'De Internationale'? In welke context situeer je ze? Roept dit andere beelden op?

✓ Wat is het verband tussen de gebaren en de ideeën die ze vertolken?

MOGELIJKE ANTWOORDEN

Op de documenten zien we kinderen, soms erg jong, die de vuist heffen en de Internationale zingen. Deze houding en gebaren hebben een politieke betekenis:

Een aantal gelijkaardige beelden tonen (foto's van soldaten, betogingen, het Volksfront) : de vuist verwijst naar strijd, kracht, opstand.

In functie van de reacties van de leerlingen kan de leerkracht beelden tonen van de Romeinse groet die vandaag de dag nog steeds sterke connotaties heeft en met het nazisme wordt geassocieerd.

De Romeinse groet voert men uit met gestrekte arm, de handpalm naar de grond gericht en de vingers tegen elkaar gedrukt. Hij verschilt dus van de gebalde vuist met de arm in verticale stand. In beide gevallen gaat het om politieke gebaren: enerzijds fascisme,

anderzijds antifascisme, links engagement maar ook solidariteit, een waarde die de linkerzijde verdedigt.

Er bestaat geen direct verband tussen deze gebaren en de ideeën waarnaar zij verwijzen. Ze worden geassocieerd door traditie, het is een conventie geworden in bepaalde culturen. Vandaar dat men kan spreken van **symbolen**, in de zin van arbitraire (willekeurige) tekens.

De Spaanse Burgeroorlog was een burgerconflict waarin ook andere landen betrokken raakten: de confrontatie tussen republikeinen en nationalisten verborg een reeks andere confrontaties (cf. pedagogische toepassing 2). De Spaanse Burgeroorlog (1936-1939) was in vele opzichten representatief voor de specifieke context van de jaren 30. De Spaanse Burgeroorlog werd zo het symbool van de strijd tussen het fascisme en het antifascisme.

VIJF VRAGEN VOOR **PASCAL SMET**, VLAAMS MINISTER VAN ONDERWIJS

Dirk Lagast gaat het gesprek aan met Pascal Smet naar aanleiding van het nakend Belgisch voorzitterschap van het ITF.

In 2012 zal België het voorzitterschap van de Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance, and Research (ITF) waarnemen. Welke taak ziet u hierin weggelegd voor u als Vlaams Minister van Onderwijs?

Pascal Smet: Zoals u weet is de Task Force een internationale 'denktank' die acties wil stimuleren met betrekking tot de Holocaust op het gebied van educatie, herinnering en onderzoek. Tijdens zo'n voorzitterschap is het de bedoeling dat het ontvangende land toont wat het op dat gebied al gerealiseerd heeft en nog van plan is te realiseren – dit om de discussies binnen de Task Force zelf te voeden. Als minister van Onderwijs hoop ik dan ook dat we erin slagen om, samen met alle betrokkenen, een goed beeld te schetsen van wat in het Vlaamse onderwijs allemaal gebeurt met betrekking tot Holocausteducatie en de ruimere herinneringseducatie. Want - en dit vind ik toch wel één van de grote verdiensten van de huidige voorzitter (Nederland) en onze eigen Belgische organisatoren: ze zijn erin geslaagd om het blikveld van de Task Force te verruimen naar andere genocides en het inzicht in de mechanismen en processen, dat we via herinneringseducatie willen nastreven, op de agenda te plaatsen.

De toetssteen voor kwalitatieve herinneringseducatie, die binnen het BCH (Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie) is ontwikkeld, wil ik ook graag een centrale plaats geven. De academische experts, leerkrachten, begeleiders, lerarenopleiders,... die bij de ontwikkeling betrokken zijn geweest, hebben al meermaals de meerwaarde ervan benadrukt en in vergelijking

↑
Memoriaal, Museum en Documentatiecentrum over Holocaust en Mensenrechten Kazerne Dossin.

met andere landen denk ik dat het BCH en alle betrokkenen bijzonder vooruitstrevend en relevant werk hebben geleverd voor het Vlaamse onderwijs.

Kazerne Dossin, het Memoriaal, Museum en Documentatiecentrum over Holocaust en Mensenrechten in Mechelen wordt in 2012 plechtig geopend. Welke rol zal dat centrum spelen tijdens het Belgisch voorzitterschap van de ITF?

Pascal Smet: Het nieuwe Memoriaal, Museum en Documentatiecentrum over Holocaust en Mensenrechten is één van de grote prestigeprojecten van deze Vlaamse Regering. Het was de bedoeling dat het bezoek van de delegaties van de Task Force aan Vlaanderen in juni 2012 kon gekoppeld worden aan de plechtige opening van de nieuwe Kazerne Dossin, dit opnieuw om te

tonen hoe Vlaanderen de herinnering aan de Holocaust en andere genocides levend tracht te houden. Vertraging in de bouwwerken hebben er echter toe geleid dat de opening niet in juni zal kunnen plaatsvinden. Het zou mooi zijn mocht de opening toch nog binnen de termijn van het Belgische voorzitterschap kunnen plaatsvinden, maar zekerheid is hierover nog niet.

Van België wordt o.m. verwacht dat het een tweedaagse conferentie organiseert. Ziet u hierbij een rol weggelegd voor het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie?

Pascal Smet: Vlaanderen organiseert een tweedaagse conferentie in juni, onze Franstalige en Duitstalige landgenoten in

Vervolg op p.18 →

→ Vervolg van p.17

december 2012. In die twee dagen vinden zowel de werkgroepvergaderingen plaats (educatie, herinnering en onderzoek) als de plenaire bijeenkomsten. Onderwijs staat een halve dag in de kijker. Het Bijzonder Comité Herinneringseducatie neemt de inhoudelijke en organisatorische coördinatie van dit onderwijsluik op zich. Het is de bedoeling dat we daarin een beeld geven van het onderwijsbeleid- en de praktijk op het vlak van Holocausteducatie en de ruimere herinneringseducatie. In het theoretisch gedeelte zal o.a. de toetssteen, waarover ik eerder sprak, aan bod komen. Het praktijkgedeelte zal opgevuld worden met voorbeelden van herinneringseducatie in het basis- en secundair onderwijs en de lerarenopleiding.

Op de website www.herinneringseducatie.be brengen de aanbieders van activiteiten i.v.m. herinneringseducatie

bijeen. Hoe evalueert u die site? Wordt ze voldoende gebruikt?

Pascal Smet: De website van het BCH heeft ongeveer 100 unieke bezoekers per week. Het publiek is een mix van leerkrachten en aanbieders die hun aanbod bekend willen maken. Deze laatste geven aan de website bijzonder te waarderen aangezien zij het nog steeds moeilijk vinden om binnen het onderwijsveld de juiste personen te bereiken. Zowel bij leerkrachten als aanbieders zijn vooral de 'In de kijker' items bijzonder populair.

De coördinatoren van het BCH hebben zelf een goed zicht op de sterktes en zwaktes van de site. Dit blijkt uit hun subsidieaanvraag voor het lopende schooljaar, waarin ze aangeven dat o.a. de optimalisering van de website voor dit schooljaar op het programma staat. Een firma zal de website analyseren en de nodige aanpassingen doen zodat de zoekfunctie en de nieuwssectie verbeterd worden. Na de vernieuwing van de

website zullen alle contactpersonen gecontacteerd worden om hun aanbod te actualiseren en zo meer bekendheid te genereren voor de website.

Sporen van herinnering is het blad voor herinneringseducatie uitgegeven door de Stichting Auschwitz. Ziet u voor de Stichting Auschwitz een rol weggelegd tijdens het Belgisch voorzitterschap van ITF?

Pascal Smet: De Stichting Auschwitz is één van de leden van het BCH en is op die manier volop betrokken bij de voorbereidingen van het Belgische voorzitterschap. Gezien de terreinkennis van de organisatie, kan de Stichting Auschwitz mijns inziens vooral een rol spelen in het aanleveren van praktijkvoorbeelden voor de film die men aan de onderwijswerkgroep wil tonen. ■

Dirk Lagast

Raad van de Vlaamse
Gemeenschapscommissie

THEATER

KADDISH POUR L'ENFANT QUI NE NÂÎTRA PAS

KADDISJ VOOR EEN NIET-GEBOREN KIND

Het is voor het kind aan wie hij nooit het leven wou schenken dat Imre Kertész hier de Kaddish uitspreekt, het joodse gebed voor de doden. Deze interne monoloog, met een intensiteit en kracht die doen denken aan Thomas Bernhard, is meteen ook het verhaal van een bestaan dat is getekend door de tragedie van de concentratiekampen. Isabelle Pousseurs theaterversie van deze tekst wil ons in contact brengen met een buitengewoon woord, dat belangrijk is voor ons heden, dat de grote nacht van het theater en het diepste van ons Zijn verlicht, en dat een bevestiging biedt van de rol van het theater als kunst van het overleven, van waarheid en leugen, van plechtigheid, een plechtigheid die het heilige kan profaneren en de toeschouwer kan meeslepen in een uniek en magisch moment, waar leven en dood in elkaar vloeien, en waar het leven misschien opnieuw geboren wordt uit de dood. ■

PRAKTISCH

Vol tarief: 10 €
Voordeeltarief: 7,50 €
Scholen: 5 €

– 14/02/12 > 25/02/12 – Om 20.30u
behalve op zondag en maandag. Op
woensdag om 19.30.

– Théâtre Océan Nord
Vandeweyerstraat 63-65, 1030 Brussel

Informatie en reserveringen:
02 216 75 55 – info@oceannord.org
www.oceannord.org

Studiedag

HERINNERINGSREIZEN BALANS, ACTUALITEIT, PERSPECTIEVEN &... *KRITIEKEN*

Wie het kamp van Auschwitz-Birkenau bezoekt, ondergaat naast de vele indrukken, emoties en reflecties, vaak nog een bijkomende vreemde gewaarwording. Deze betreft de talrijke buitenlandse nummerplaten van de auto's die aan de ingang geparkeerd staan, de hoeveelheid groepen die de gidsen volgen en de soms onophoudelijke stroom van bezoekers die – met het fototoestel in de hand - over de site dwalen. Op het raakvlak van bedevaartsoord, herdenkingsplaats en toeristische site, is de complexiteit van het grootste uitroeiingscentrum uit de periode 1941-1945 ten volle voelbaar. Die complexiteit wordt, paradoxaal genoeg, nog versterkt door het tweevoudige karakter van de site (Auschwitz I en Birkenau). Waarom paradoxaal? Omdat door de constante bezoeken aan de site – een bewijs dat dit gedeelte van de nazi verschrikkingen niet in de vergetelheid is geraakt – het risico ontstaat dat deze plek haar waarde als historische oord en plaats van herinnering zou kunnen verliezen - of op de middellange termijn zelfs tot een louter toeristische attractie zou kunnen verworden ('een plaats *zoals een ander*,' zou men kunnen denken).

Daarom dringen de volgende vragen zich op: in welke mate is Auschwitz verschillend van de andere herinneringsplekken? Moet men het ontstaan van "herinnerings-toerisme" vrezen? Of moet men dit fenomeen van onze tijd aanvaarden? Kan men elke bezoeker, in groep of individueel, in de categorie 'toerist' onderbrengen? Of doet deze intellectuele categorie afbreuk aan de ervaring die de bezoekers tijdens het bezoek opdoen? Heeft deze plaats een bij uitstek uitzonderlijke (sommigen zouden zeggen

sacrale) dimensie? En mocht deze dimensie bestaan, is ze vandaag dan in gevaar?

Het probleem komt in een ander daglicht te staan wanneer men denkt aan de georganiseerde reizen voor minderjarigen die door volwassenen (meestal leerkrachten) omkaderd worden. Aan de basis van die initiatieven liggen pedagogische projecten met uiteenlopende doelstellingen (onderrichten, kennis doorgeven, het moreel omkaderen van de zogenaamde 'plicht tot herinneren', of het vormen van jongeren zodat deze jongere kinderen kunnen begeleiden). In de meeste gevallen heerst er een dubbele bezorgdheid met betrekking tot deze jongeren. Hoe gaan ze zich gedragen? En wat gaan ze ervan opsteken?

Naast de vragen met betrekking tot het herinneringstoerisme en de pedagogische reizen, stelt zich tot slot ook de kwestie van de kritische vertogen die geregeld vraagtekens plaatsen bij de reizen naar Auschwitz in het bijzonder, en bij de reizen naar herinneringsplekken in het algemeen. Er is ongetwijfeld nood aan kritische zelfreflectie, opdat ons denken niet zou indommelen. Maar daar mag het niet bij blijven. Hoe zou men anders projecten kunnen organiseren en perspectieven openen voor toekomstige

reizen? Anders gezegd, met de kritiek als basis, maar zonder ons hierin op te sluiten, zullen wij ons afvragen welke toekomst de herinneringsreizen en in het bijzonder de reis naar Auschwitz hebben?

Dit zijn de aandachtspunten en vragen waarrond wij de studiedag van 23 februari willen vormgeven. ■

Lectuur

←
Wim Dobbeleers,
Antwerpse oorlogsherinneringen en de zwarte markt, Pax Christi Vlaanderen, 2011.

Jarelang heeft Wim Dobbeleers gezweven over hoe hij als kind de oorlog beleefde tot hij het stilzwijgen verbrak, opdat de jongere generatie dit enkel hoeft te lezen. Zijn zoektocht naar de zwarte markt en het verlies van zijn zussen slepen je mee in een boeiende biografie.

Bron : <http://www.paxchristi.be/vredeswinkel/category/secundaironderwijs/>

PRAKTISCH

... De studiedaag vindt plaats op donderdag 23 februari 2012 te Brussel.

Voor meer informatie en inschrijvingen kunt u terecht op het secretariaat van de Stichting Auschwitz: +32 (0) 2 512 79 98 info@auschwitz.be

→ **Lectuur**

←
Marc Hendrickx en Dirk Dobbeleers.
Getreinde wanhoop. Boek (Houtekiet 2003) en toneelstuk.

Dit jeugdboek gaat over de trein die met Eva naar de uitroeiingskampen rijdt op het einde van de Tweede Wereldoorlog. Dirk Dobbeleers en Marc Hendrickx zijn erin geslaagd om een beklijvend verhaal bij dit drama te schrijven.

Ook bestaat er een toneelstukversie, de moeite waard om op de school te laten opvoeren. Voor beide is een begeleidingsbrochure beschikbaar met heel wat boeiende verwerkingssuggesties. Toneelstuk reserveren via www.getreindewanhoop.be

Bron : <http://www.paxchristi.be/vredeswinkel/category/secundaironderwijs/>

→ **Overlijden**
IN MEMORIAM
DAVID SUSSKIND

David Susskind, erevoorzitter en stichter van het Joods Lekencentrum (JL) is op 25 november 2011 overleden, op de leeftijd van 86 jaar.

De Joodse gemeenschap van België heeft een Mensch verloren. David Susskind, een moedig en overtuigd man, heeft zijn hele leven vanuit een humanistisch perspectief actie gevoerd voor het Joodse volk. Van de stichting van het Joods Lekencentrum in 1959 tot zijn actief engagement binnen de Stichting van het Jodendom van België voor de restitutie van beroofde goederen, en met inbegrip van zijn strijd voor de Joden uit de Sovjet-Unie en zijn niet aflatende inzet voor de vrede in Israël heeft David Susskind steeds geijverd voor de continuïteit van het Joodse volk.

Via de stichting van het Joods lekencentrum heeft David Susskind zich geëngageerd voor het promoten van een vrijzinnige en humanistische Joodse identiteit, met een open blik op de wereld. Hij heeft het Joods lekencentrum tot een ruimte gemaakt waar de Joden hun identiteit ten volle kunnen beleven los van religie en synagoge.

Hij was een sterk en veeleisend man die zijn leven lang de Joodse gemeenschap van België kon doen leven en die er naar streefde haar tot een actief en dynamisch onderdeel van het openbare leven in dit land te maken. Vanuit zijn diepe verankering in een politiek

en communautair engagement drukte hij een duidelijke stempel op zijn voorzitterschap van het Joods Lekencentrum en van het Coördinatiecomité van Joodse Organisaties in België door zijn gehechtheid aan democratische waarden en door zijn scherpe zin voor rechtvaardigheid voor iedereen.

David Susskind heeft steeds uitdrukking gegeven aan zijn diepe solidariteit met Israël, dat hij in zijn hart en geweten droeg. Hij heeft zich zeer snel ingezet voor de vredesrelaties tussen Israël en zijn Arabische burens. Hij heeft gevochten als een leeuw in deze cruciale strijd en aarzelde niet om verboden en taboes te verbreken door in Brussel geheime ontmoetingen te organiseren tussen Israëliërs en Palestijnen.

Voor welke strijd hij zich ook inzette, bij David Susskind stond elke handeling in het teken van volgend citaat van Hillel, één van de belangrijkste Joodse wetgeleerden: *“Als ik niet in mijn naam spreek, wie zal het dan doen? Maar als ik alleen maar in mijn naam spreek, wie ben ik dan? En als we dat nu niet doen, wanneer dan wel?”* ■

Naar het persbericht van Henri Gutman, Voorzitter van het CCLJ, 25 november 2011, <http://www.cclj.be/article/1/2497>. De vertaling van het slotcitaat is gebaseerd op <http://www.joodseomroepspecials.nl/specials/centrelaic/?hoofdstuk=7>

CONTACTINFORMATIE

VZW Auschwitz in Gedachtenis
 - Stichting Auschwitz,
 Huidevettersstraat 65, 1000 Brussel

Tel: 02/5127998
 Fax: 02/5125884

info@auschwitz.be
www.auschwitz.be

Eindredactie: Henri Goldberg, Philippe Mesnard **Hoofdreductie:** Fransiska Louwagie, Fabian Van Samang **Redactiesecretaris:** Frédéric Crahay **Redactiecomité Sporen van herinnering:** Pol De Grave, Dirk Lagast, Anita Hertogen, Frédéric Crahay, Sylvain Keuleers, Marjan Verplancke **Graficus:** Yann Collin (www.wakeupdesign.fr) **Drukker:** Hayez (www.hayez.be)

